

Warszawa, dnia 11 kwietnia 2019 r.

Komunikat FOR 13/2019: Mniej wolności przez osłabianie praworządności – Polska w Indeksie Wolności Człowieka

Synteza:

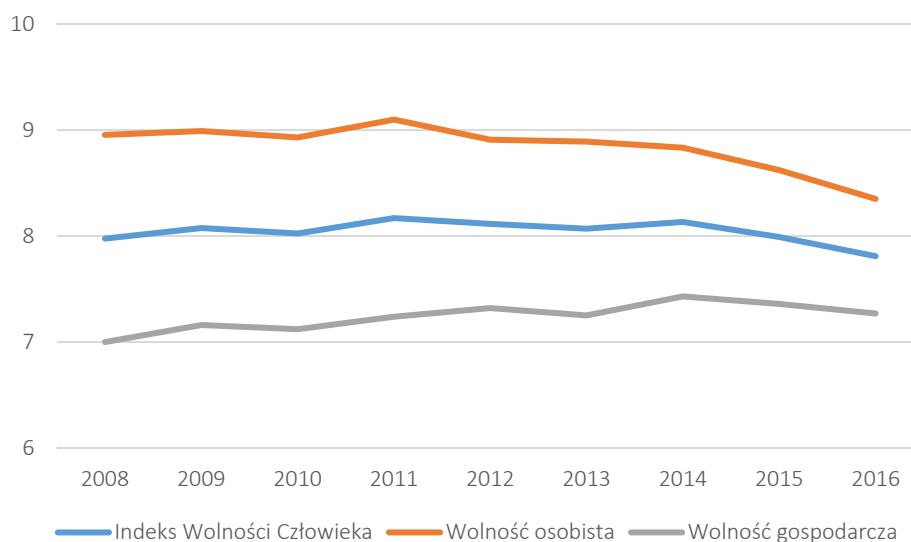
- W najnowszej edycji Indeksu Wolności Człowieka – Human Freedom Index 2018, który obejmuje pierwszy rok rządów Prawa i Sprawiedliwości, Polska zajęła 39. miejsce na 162 kraje z wynikiem 7,81 pkt. To spadek o 3 pozycje w rankingu i pogorszenie indeksu 0,18 pkt. Za większość tego spadku odpowiada pogorszenie wskaźnika wolności osobistej, w tym w dużej mierze poziomu praworządności. Tylko w trzech innych krajach na świecie poziom oceny wolności zmalał bardziej.
- Jest to kontynuacja spadku widocznego też w poprzedniej edycji indeksu, kiedy wartość indeksu wolności w Polsce również spadła, na skutek m.in. gorszej oceny praworządności, wynikającej z pierwszych działań PiS w celu przejęcia kontroli nad Trybunałem Konstytucyjnym.
- Pomimo coraz gorszych ocen wolności człowieka w Polsce politycy partii rządzącej wypowiadali się wielokrotnie na temat wolności. Mateusz Morawiecki mówił na konwencji PiS w lutym br.: „*Wolność musi być realna. Nie dajmy się omamić. Trzeba odpowiedzieć sobie na podstawowe pytania, czy wolność to zasobność, prawdziwa wolność bez poprawności politycznej, to drogi awansu dla młodych*”. Jarosław Kaczyński odbierając nagrodę „Człowieka Wolności 2016” tygodnika Sieci powiedział, że *„może się zdarzyć tak, że Polska pozostanie taką wyspą, że tej wolności gdzie indziej będzie coraz mniej, albo nawet zupełnie mało”*, choć na koniec 2016 r. wiele krajów regionu i świata zostało ocenionych lepiej pod względem poziomu wolności niż Polska. W lutym br. Jarosław Kaczyński twierdził z kolei, że *„są tacy, którzy chcą nam odebrać wolność poglądów, wolność słowa, wolność sumienia, wolność religii”*, choć to za rządów PiS pogorszyła się ocena praworządności (ważny składnik indeksu wolności), wolności gospodarczej, wolności religijnej czy wolności słowa.
- Polska zajęła w Indeksie Wolności Człowieka dopiero ósme miejsce wśród krajów naszego regionu. W czołówce znalazły się Estonia, Litwa i Czechy. Te dwa pierwsze kraje miały najwyższy poziom wolności gospodarczej. Z kolei w Czechach autorzy indeksu zaobserwowali najwyższy poziom wolności osobistej.
- W czołówce najnowszej edycji Human Freedom Index znalazły się Nowa Zelandia, Szwajcaria, Hongkong, Australia, Kanada, Holandia, Dania, Irlandia, Wielka Brytania, Finlandia, Norwegia i Tajwan.
- Indeks zamykają Libia, Irak, Jemen, Wenezuela i zajmująca ostatnią pozycję Syria. Nie wszystkie kraje, które słyną m.in. ze skrajnie antywolnościowego reżimu znalazły się w rankingu, z uwagi na brak wiarygodnych danych do wykorzystania, np. jak w przypadku Korei Północnej.
- Autorzy zwracają uwagę na kilka istotnych zależności. Po pierwsze, istnieje silny związek pomiędzy wolnością gospodarczą a wolnością osobistą. Po drugie, istnieje silna zależność pomiędzy ogólnym poziomem wolności i zamożnością. Średni poziom PKB wśród 25% najbardziej wolnych

krajów przekracza 39 tys. dolarów, a w krajach najmniej wolnych to tylko ok. 12 tys. dolarów. Po trzecie, istnieje silna korelacja pomiędzy wolnością a indeksem mierzącym jakość demokracji.

Polska w Indeksie Wolności Człowieka

W najnowszej edycji Indeksu Wolności Człowieka – Human Freedom Index 2018¹, który obejmuje pierwszy rok rządów Prawa i Sprawiedliwości², Polska zajęła 39. miejsce na 162 kraje z wynikiem 7,81 pkt. W porównaniu z poprzednią edycją to spadek o trzy pozycje. **Jednocześnie Polska znalazła się wśród krajów, w których w ciągu jednego roku miał miejsce jeden z największych spadków wartości indeksu** – o 0,18 pkt. Większy spadek zaobserwowano tylko na Seszelach (0,24), w Surinamie (0,23) i Turcji (0,19). Za ¼ tego spadku odpowiada pogorszenie wskaźnika wolności osobistej, w tym w dużej mierze poziomu praworządności.

Wykres 1. Poziom wolności, w tym wolności gospodarczej i osobistej w Polsce w latach 2008-2016 (10 – najwyższy poziom wolności, 0 – najniższy poziom)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Human Freedom Index 2018

Jest to kontynuacja spadku, który rozpoczął się rok wcześniej. Warto zwrócić uwagę, że także wtedy pogorszyła się ocena praworządności. Choć większość danych do poprzedniej edycji indeksu (Human Freedom Index 2017) pochodziła z końca 2015 r. to akurat poziom praworządności wynikał m.in. z badań z 2016 r. przeprowadzonych w ramach World Justice Project (Rule of Law Index) i z ankiet z lat 2015-16 zrealizowanych przez World Economic Forum (Global Competitiveness Report). Pokazuje to, że do spadku w tym obszarze przyczyniły się pierwsze zmiany osłabiające praworządność w Polsce, forsowane już wtedy przez PiS, w tym te związane z przejmowaniem przez partię rządzącą kontroli nad Trybunałem Konstytucyjnym. Ponadto, pomiędzy edycją 2014 a 2015 zmieniono kilka rzeczy w metodologii rankingu, które także przyczyniły się do mniejszej liczby punktów dla Polski.

¹ Więcej: <https://www.cato.org/human-freedom-index-new>

² Ze względu na metodologię ranking, który bazuje na wielu innych badaniach mających opóźnienia czasowe edycja z 2018 r. bazuje głównie na danych pokazujących stan na koniec 2016 r., a publikowanych w latach 2016-18.

W najnowszej edycji Indeksu Wolności Człowieka poziom praworządności, zarówno w obszarze wolności osobistej, jak i wolności gospodarczej (oceniany w ramach składowej „System prawny i ochrona praw własności”) miał największy wpływ na pogorszenie oceny Polski. Warto też zwrócić uwagę na pogorszenie oceny wolności religijnej (więcej o samej składowej w następnych częściach tej publikacji – w tym miejscu warto zwrócić uwagę, że wolność religijna to także wolność od narzucania przez instytucje państwa jakiegokolwiek konkretnej religii). Dane do tej składowej pochodzą z Pew Research Center (badanie Global Restrictions on Religion), a spadek może wynikać z pogorszenia oceny rozdziału państwa od kościoła i uprzywilejowanego traktowania jednej religii w Polsce³. Negatywny wpływ na finalną wartość Indeksu Wolności Człowieka miała też rosnąca obecność państwa w gospodarce w pierwszych kilkunastu miesiącach rządów Prawa i Sprawiedliwości. Gorzej oceniono także różne miary wolności słowa i wyrażania opinii i tylko z powodu jednorazowego zdarzenia, związanego z zabójstwem dziennikarza w Mławie w czerwcu 2015 r., nie doszło do pogorszenia tej składowej w indeksie (zob. tabela poniżej).

Tabela 1. Zmiany wartości głównych składowych Indeksu Wolności Człowieka pomiędzy 2015 (Human Freedom Index 2017) i 2016 (HFI 2018)

Składowe Indeksu Wolności Człowieka (WO – wolność osobista, WG – wolność gospodarcza)	Zmiana pomiędzy 2015 a 2016 r. (w %)
Praworządność (WO)	-9,9
Wolność religijna (WO)	-9,9
System prawny i ochrona praw własności (WG) (<i>także miara praworządności</i>)	-4,0
Udział państwa w gospodarce (WG)	-2,1
Bezpieczeństwo osobiste (WO)	-1,6
Regulacje rynku finansowego, rynku pracy i prowadzenia działalności gospodarczej (WG)	-1,3
Wolność handlu międzynarodowego (WG)	-0,5
Wolność poruszania się (WO)	0,0
Wolność zgromadzeń i zrzeszania się (WO)	0,0
Wolność w zakresie tożsamości i zawierania związków (WO)	0,0
Jakość polityki pieniężnej (WG)	0,3
Wolność słowa i wyrażania opinii (WO)*	2,0 / -2,3*

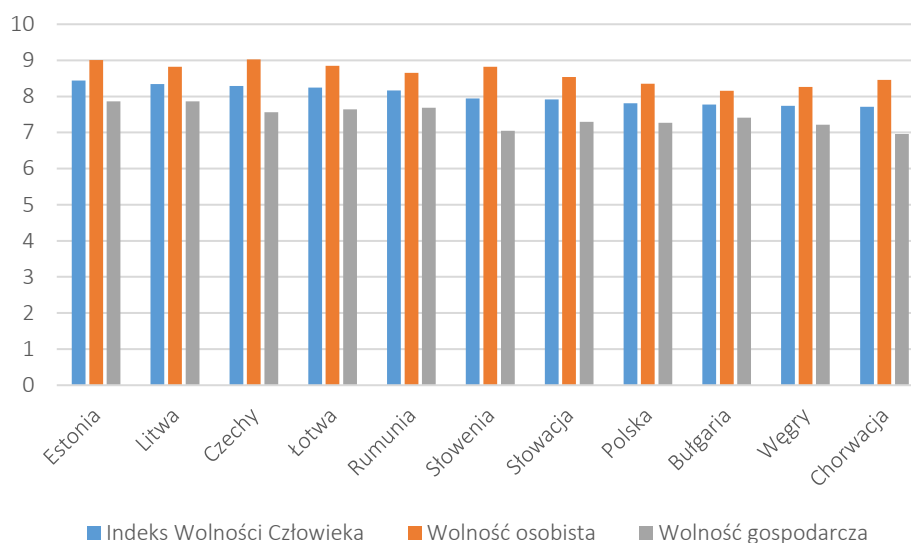
* Jedną ze składowych miar dotyczącej **wolności słowa i wyrażania opinii** jest indeks zabójstw dziennikarzy (*press killed*). Powstaje on na podstawie bazy The Committee to Protect Journalists. Każde zabójstwo dziennikarza obniża ocenę. W prowadzonej od 1992 r. bazie znajduje się tylko jeden taki przypadek z Polski – zabójstwo Łukasza Masiaka z „Naszej Mławy” w czerwcu 2015 r. Na podstawie opisu tej sytuacji⁴ nie można wyciągnąć wniosku, że w 2015 r. istniały w Polsce systemowe zagrożenia dla zdrowia i życia dziennikarzy, a więc i wolności słowa. Gdyby nie ten jednorazowy spadek oceny w edycji z indeksu w 2015 r. to pogorszenie się oceny Polski w najnowszej edycji byłoby większe, ze względu na **gorszą o ponad 2% ocenę wolności słowa i wyrażania opinii na koniec 2016 r.**

³ Więcej na temat kryteriów jakie brane były pod uwagę przy ocenie wolności religijnej w Human Freedom Index 2018, s. 379-382, <https://object.cato.org/sites/cato.org/files/human-freedom-index-files/human-freedom-index-2018-revised.pdf>

⁴ <https://cpi.org/data/people/lukasz-masiak-nasza-mlawa/index.php>

Finalna ocena Polski w Indeksie Wolności Człowieka klasyfikuje Polskę dopiero na ósmym miejscu wśród krajów naszego regionu⁵. W czołówce znalazły się Estonia, Litwa i Czechy. Te dwa pierwsze kraje miały najwyższy poziom wolności gospodarczej. Z kolei w Czechach autorzy indeksu zaobserwowali najwyższy poziom wolności osobistej.

Wykres 2. Poziom wolności w Polsce i krajach regionu pod koniec 2016 r. (10 – najwyższy, 0 – najniższy)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Human Freedom Index 2018

Najwyższy i najniższy poziom wolności na świecie

Poziom wolności na świecie w ostatniej edycji Indeksu Wolności Człowieka zmalał nieznacznie względem 2015 r. – o 0,01 pkt. Wartość indeksu poprawiła się w 63 krajach, a pogorszyła w 87, w tym w Polsce. Jeśli porównamy aktualne wyniki indeksu z pierwszym rokiem dla którego dostępne są dane (2008) to spadek globalnego poziomu wolności okazuje się nieco większy (-0,06).

W przypadku rankingów warto zwrócić uwagę na kraje w czołówce, jako inspirację, oraz kraje znajdujące się na końcu rankingu, jako ostrzeżenie. W najnowszej edycji najwyższy poziom wolności człowieka zaobserwowano w Nowej Zelandii, Szwajcarii, Hongkongu, Australii, Kanadzie, Holandii, Danii, Irlandii, Wielkiej Brytanii, Finlandii, Norwegii i na Tajwanie.

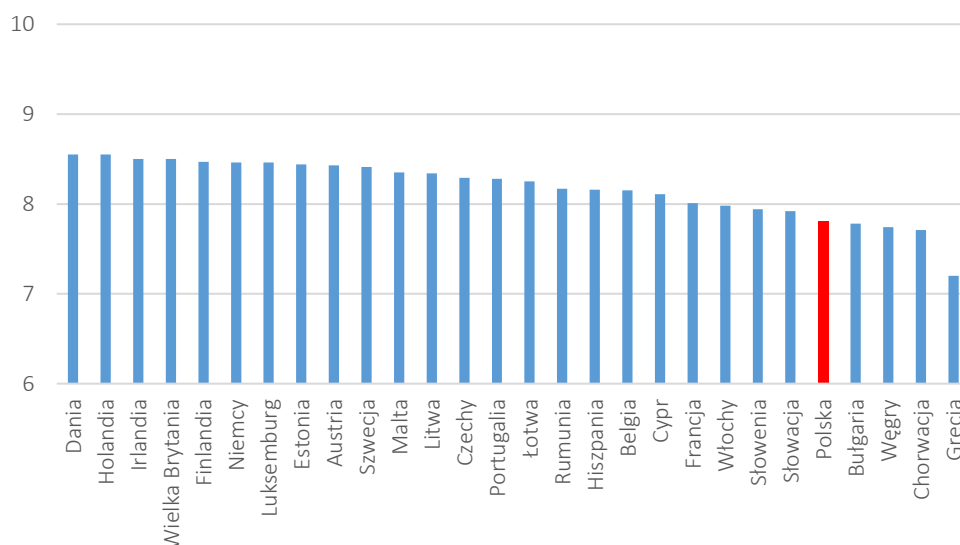
Indeks zamykają Libia, Irak, Jemen, Wenezuela i zajmująca ostatnią pozycję Syria. Nie wszystkie kraje, które słyną m.in. ze skrajnie antywolnościowego reżimu znalazły się w rankingu, z uwagi na brak wiarygodnych danych do wykorzystania, np. jak w przypadku Korei Północnej.

Warto też przyrzeć się poziomowi wolności w krajach Unii Europejskiej. Polska wypadła tutaj słabo i w najnowszej edycji Indeksu Wolności Człowieka zajęła zaledwie czwarte miejsce od końca. Czołowe pozycje należały do Danii, Holandii i Irlandii, a najgorzej wypadła Grecja. Holandia, Dania i Szwecja to także kraje z najwyższym poziomem wolności osobistej. Słabo po tym względem prezentują się kraje

⁵ Przez kraje region rozumiem wszystkie kraje wchodzące do UE od 2004 r., poza Maltą i Cyprzem.

naszego regionu, w tym Polska, oraz Grecja. Z kolei kilka krajów z Europy Środkowo Wschodniej charakteryzuje wysoki poziom wolności gospodarczej. Pod tym względem w czołówce poza Irlandią i Wielką Brytanią znajdują się Estonia i Litwa. Z kolei poza państwami naszego regionu, w tym ponownie Polską, oraz Grecją niski poziom wolności gospodarczej w UE zaobserwowano m.in. we Francji i Włoszech.

Wykres 3. Poziom wolności w UE pod koniec 2016 r. (10 – najwyższy, 0 – najniższy)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Human Freedom Index 2018

Autorzy indeksu zachęcają do wykorzystywania zebranych przez nich danych do dalszych badań. Zwracają też uwagę na kilka istotnych zależności. Po pierwsze, istnieje **silny związek pomiędzy wolnością gospodarczą i wolnością osobistą**. Są też oczywiście pewne wyjątki, takie jak Singapur czy niektóre posiadające bogate zasoby ropy kraje arabskie (wysoki poziom wolności gospodarczej i dużo niższy wolności osobistych), czy Argentyna (wysoki poziom wolności osobistej i dużo niższy poziom wolności gospodarczej). Po drugie, **istnieje silna zależność pomiędzy ogólnym poziomem wolności i zamożnością**. Średni poziom PKB wśród 25% najbardziej wolnych krajów przekracza 39 tys. dolarów, a w krajach najmniej wolnych to tylko ok. 12 tys. dolarów. W tej drugiej grupie krajów zamieszkuje ok. 42% światowej populacji, stąd tak ważne jest wzrost ich wolności i zamożności. Po trzecie, **istnieje silna korelacja pomiędzy wolnością a indeksem mierzącym jakość demokracji**⁶.

Jak powstaje Indeks Wolności Człowieka?

Indeks Wolności Człowieka powstaje dzięki współpracy kilku organizacji – Cato Institute (USA), Fraser Institute (Kanada), Liberales Institut – think tanku powołanego przez Friedrich Naumann Foundation (Niemcy), przy wsparciu tworzenia indeksu przez Visio Institute (Słowenia) i The Institute of Economic Analysis (Rosja).

Indeks złożony jest z 79 składowych podzielonych na dwa główne obszary – wolność gospodarcza i wolność osobista. Ocena **wolności gospodarczej** zależy od ocen w pięciu głównych kategoriach:

⁶ Democracy Index - Economist Intelligence Unit, <https://www.eiu.com/topic/democracy-index>

- Udział państwa w gospodarce
- System prawny i ochrona praw własności
- Jakość polityki pieniężnej
- Wolność handlu międzynarodowego
- Regulacje rynku finansowego, rynku pracy i prowadzenia działalności gospodarczej

Z kolei **wolność osobista** analizowana jest pod kątem siedmiu składowych:

- Praworządność
- Bezpieczeństwo osobiste
- Wolność poruszania się
- Wolność religijna
- Wolność zgromadzeń i zrzeszania się
- Wolność słowa i wyrażania opinii
- Wolność w zakresie tożsamości i zawierania związków

Dane wykorzystane przy konstrukcji 79 składowych pochodzą z wielu innych baz danych, rankingów i indeksów. Do pomiaru wolności gospodarczej wykorzystywany jest Indeks Wolności Gospodarczej przygotowywany przez kanadyjski Fraser Institute⁷.

W ostatniej edycji rankingu, biorącym pod uwagę wszystkie powyższe obszary, zmierzono poziom wolności w 162 krajach. Autorzy zebrali też dane dotyczące wolności od 2008 r., co pozwala na analizę zmiany wartości indeksu w czasie.

Autorom Indeksu Wolności Człowieka przyświecają dwa główne cele. Po pierwsze, stworzenie jak najszerszej bazy porównawczej poziomu wolności na świecie. Po drugie, umożliwienie innym badaczom wykorzystywania indeksu do analizy zależności pomiędzy wolnością oraz innymi zjawiskami gospodarczymi i społecznymi.

W pierwszej części raportu podsumowującego indeks jego twórcy przypominają też, czym jest i jak należy rozumieć wolność. Nawiązują do słów angielskiego filozofa Johna Locka, który pisał, że wolność oznacza, że jednostka nie jest „zależna od arbitralnej woli innych osób, ale swobodnie podąża za własną wolą”⁸. Autorzy indeksu podkreślają, że **wolność powinna być rozumiana jako prawo do prowadzenia życia wedle naszego własnego uznania, dopóki nie naruszamy wolności innych osób**.

Twórcy indeksu przypominają też, że wolność w polityce należy rozumieć szerzej niż tylko samo istnienie demokracji. Ważną rolę we wzmacnianiu wolności jednostki odgrywają instytucje, które ograniczają władzę, umożliwiają jej kontrolę czy chronią prawa mniejszości przed ich naruszeniem na skutek woli większości.

Twórcy indeksu nie bez powodu łączą dwa obszary wolności jednostki (gospodarczy i osobisty), przypominając, że **ograniczanie wolności gospodarczej może być wykorzystywane jako forma uzależnienia jednostki od państwa czy, w skrajnej postaci, represji**. Gdy bowiem wolność gospodarcza jest silnie ograniczona państwo ma silny wpływ na to, gdzie pracujemy, do jakich zawodów mamy dostęp,

⁷ Więcej: <https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom>

⁸ Cytat pochodzi z John Locke (1689) Two Treatises of Civil Government, wykorzystany w Vasquez i Porcnik (2018) Human Freedom Index 2018: A Global Measure of Personal, Civil and Economic Freedom, s. 14.

jakie wynagrodzenie otrzymujemy, czy awansujemy, gdzie mieszkamy i czy jesteśmy w stanie zapewnić byt rodzinie.

Wolność osobista – główne składowe

Praworządność. Ważnym wskaźnikiem związanym z wolnością jest praworządność. Wagę tej składowej podkreśla fakt, że różne miary praworządności znaleźć można zarówno po stronie indeksu wolności gospodarczej, jak i wolności osobistej. Praworządność jest traktowana przez autorów jako swoisty gwarant wolności jednostki i ochrony podstawowych praw obywatelskich. Ponadto, praworządność ogranicza arbitralność władz i zabezpiecza wolność jednostek przed opresyjnością innych. Na miarę praworządności składa się ocena sprawiedliwości proceduralnej, karnej i cywilnej.

Bezpieczeństwo osobiste. Autorzy podsumowują, że „bez [fizycznego] bezpieczeństwa i praworządności wolność ulega degradacji lub traci na znaczeniu”. Bezpieczeństwo osobiste jest istotne dla realizacji innych wolności. W tym obszarze pod uwagę brane są takie miary jak liczba zabójstw, ofiar zamachów terrorystycznych czy skala innych szkodliwych dla wolności przejawów przemocy. Twórcy indeksu zwracają też uwagę na bezpieczeństwo kobiet, np. dotyczące ich przymusowego okaleczania, porwań czy ograniczania praw związanych z dziedziczeniem.

Wolność poruszania się. Jest to fundament wolnego społeczeństwa. Dlatego autorzy analizują ograniczenia związane z poruszaniem się wewnątrz kraju, poza granice kraju, a także ograniczenia samodzielnego poruszania się kobiet.

Wolność religijna. Wolne społeczeństwo szanuje wolność wyboru religii czy niepraktykowanie żadnej religii przez jednostki. W ramach tego wskaźnika brane są pod uwagę ograniczenia dotyczące tworzenia związków wyznaniowych, uprzywilejowania danej religii czy prześladowania określonych religii.

Wolność zgromadzeń i zrzeszania się. Jest to ważny obszar wolności pozwalający jednostkom na formowanie zorganizowanego sprzeciwu, np. wobec arbitralności i opresyjności władzy czy poparcia dla jakichś działań, udział w polityce (np. tworzenie partii) czy organizowanie się w gospodarce (np. organizacje pracowników i przedsiębiorców).

Wolność słowa i wyrażania opinii. To ważny rodzaj wolności, zarówno dla jednostek, jak i dla zorganizowanych podmiotów, takich jak media. W ramach tej składowej autorzy biorą pod uwagę ataki na dziennikarzy, poziom regulacji mediów i nacisków na media przez polityków, dostępność do telewizji kablowej/satelitarnej, dostępność do zagranicznej prasy czy kontrolę Internetu.

Wolność w zakresie tożsamości i zawierania związków. W ramach tego wskaźnika mierzona jest wolność w zakresie podejmowania decyzji o zmianie płci, równości praw w obszarze opieki na dziećmi małżonków czy osób rozwiedzionych i legalność kontaktów seksualnych osób tej samej płci.

Wolność gospodarcza – główne składowe

Udział państwa w gospodarce. Celem tej składowej jest ocena, na ile gospodarka opiera się na indywidualnych wyborach i siłach rynkowych, a nie na decyzjach polityków i budżecie państwa. Twórcy indeksu biorą pod uwagę poziom wydatków państwa w relacji do PKB, udział państwa w przedsiębiorstwach czy wysokość obciążeń podatkowych.

System prawny i ochrona praw własności. Dobrze działający system prawny i skutecznie chroniona własność prywatna są ważnymi gwarantami wolności gospodarczej i innych wolności osobistych. Autorzy indeksu widzą tu też rolę państwa, a więc jest to ocena sprawności państwowych instytucji i efektywności realizacji zadań im powierzonych. Brane są pod uwagę niezależność i bezstronność sądownictwa, ochrona praw własności, spójność systemu prawnego, nieinterweniowanie wojska w praworządność i politykę, sprawność egzekwowania umów, koszty sprzedaży nieruchomości, jakość pracy policji i koszty przestępczości dla biznesu.

Jakość polityki pieniężnej. Stabilność cen i jakość pieniądza są ważnymi elementami obrotu gospodarczego. Zdrowy pieniądz to, jak tłumaczą autorzy, taki pieniądz, który minimalizuje koszty transakcyjne i ułatwia wymianę handlową, czym wspiera wolność gospodarczą. Twórcy indeksu biorą pod uwagę poziom inflacji, wzrost podaży pieniądza i wolność gromadzenia pieniędzy w innych walutach.

Wolność handlu międzynarodowego. Wskaźnik ten dotyczy wymiany handlowej pomiędzy krajami. Kiedy państwo stosuje protekcjonistyczne polityki i ogranicza handel z zagranicą to ogranicza też wolność gospodarczą. W ramach tej składowej indeksu mierzone są różne bariery handlowe, takie jak poziom ceł, bariery regulacyjne, czarnorynkowy kurs walutowy czy ograniczenia w przepływie kapitału i osób.

Regulacje rynku finansowego, rynku pracy i prowadzenia działalności gospodarczej. Różne państwowe regulacje, które najczęściej zwiększają bariery wejścia na rynek lub podnoszą koszty działalności, są ograniczeniem wolności gospodarczej. Autorzy skupiają się na nadmiernych regulacjach rynku finansowego (udział państwa w sektorze bankowym, kontrola kredytu), rynku pracy (regulacje dotyczące zatrudniania i zwalniania, poziom płacy minimalnej czy obowiązkowy pobór do wojska) i prowadzenia działalności gospodarczej (koszty otwierania firmy, koszty związane z płaceniem podatków i obciążeniami biurowymi, koszty wynikające z konieczności wręczania łapówek i innych form korupcji).

Podsumowanie

Indeks Wolności Człowieka to wartościowy zbiór danych na temat wolności na świecie. Przypomina on, że wolność powinna być rozumiana jako pakiet, w którego skład wchodzi zarówno wolność osobista, jak i gospodarcza. Obszary te wzajemnie się przenikają. Kraje o wysokim poziomie wolności to kraje zamożne, praworządne, z wysoko ocenianą jakością systemu demokratycznego. Pokazuje to, dlaczego także w Polsce powinniśmy dążyć do zatrzymania obecnego trendu osłabiania wolności, przede wszystkim na skutek osłabiania praworządności, a także działać na rzecz poprawy pozycji Polski w rankingu.

Forum Obywatelskiego Rozwoju

FOR zostało założone w 2007 roku przez prof. Leszka Balcerowicza, aby skutecznie chronić wolność oraz promować prawdę i zdrowy rozsądek w dyskursie publicznym. Naszym celem jest zmiana świadomości Polaków oraz obowiązuje i planowanego prawa w kierunku wolnościowym.

FOR realizuje swoje cele poprzez organizację debat oraz publikację raportów i analiz podejmujących ważne tematy społeczno-gospodarcze, a w szczególności: stan finansów publicznych, sytuację na rynku pracy, wolność gospodarczą, wymiar sprawiedliwości i tworzenie prawa. Z inicjatywy FOR w centrum Warszawy i w Internecie został uruchomiony licznik długu publicznego, który zwraca uwagę na problem rosnącego zadłużenia państwa. Działania FOR to także projekty z zakresu edukacji ekonomicznej oraz udział w kampaniach na rzecz zwiększania frekwencji wyborczej.

Wspieraj nas!

Zdrowy rozsądek oraz wolnościowy punkt widzenia nie obronią się same. Potrzebują zaplanowanego, wyężonego, skutecznego wysiłku oraz Twojego wsparcia.

Jeśli jest Ci bliski porządek społeczny szanujący wolność i obawiasz się nierozsądnych decyzji polityków udających na Twój koszt Świętych Mikołajów, wesprzyj finansowo nasze działania.

Wyślij przelew na konto FOR (w PLN): 68 1090 1883 0000 0001 0689 0629

W sprawie darowizn możesz się skontaktować z:

Patrycja Satora, dyrektor ds. rozwoju FOR
tel. 500 494 173
e-mail: patrycja.satora@for.org.pl

Już dziś pomóż nam chronić wolność – obdarz nas swoim wsparciem i zaufaniem.

KONTAKT DO AUTORA

Marek Tatała

Ekonomista, Wiceprezes Zarządu FOR
e-mail: marek.tatala@for.org.pl

Fundacja Forum Obywatelskiego Rozwoju – FOR
ul. Ignacego Krasickiego 9A • 02-628 Warszawa • tel. 22 628 85 11
e-mail: <mailto:info@for.org.pl> • www.for.org.pl
[f](https://www.facebook.com/FundacjaFOR)/FundacjaFOR • [t](https://twitter.com/FundacjaFOR)@FundacjaFOR